

СІМ'Я ЯК ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Ольга Власова, Ганна Масур

*Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна*

Анотації:

Проаналізовано ставлення студентської молоді до актуальних проблем сім'ї загалом і студентської сім'ї зокрема. Наведено результати анкетування студентів денного відділення різних факультетів Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту на тему «Сім'я майбутнього в контексті гендерної політики України». Відзначено, що прескриптивна функція стереотипів у нашому суспільстві все ще залишається дуже сильною, при цьому пріоритетний вплив на формування свідомості сучасної молоді належить стійким патріархальним стереотипам. Разом із тим, зауважено, що поряд зі сталістю основних гендерних стереотипів відбуваються зміни в гендерних відносинах, особливо в руслі гендерного паритету. Зазначена тенденція передусім пояснюється висвітленням цієї проблематики в науковій літературі та засобах масової інформації, тому у статті підкреслено необхідність подальшої гендерної просвіти молоді.

Власова Ольга, Масур Анна. Семья как проблема гендерной политики Украины

Анализируется отношение студенческой молодежи к актуальным проблемам семьи в целом и студенческой семьи в частности. Приводятся результаты анкетирования студентов дневного отделения Днепропетровского национального университета железнодорожного транспорта по теме «Семья будущего в контексте гендерной политики Украины». Отмечается, что прескриптивная функция стереотипов все еще остается достаточно сильной, при этом приоритетное влияние на сознание современной молодежи оказывают стойкие патриархальные стереотипы. В то же время исследователи заявляют, что наряду с устойчивостью основных гендерных стереотипов происходят изменения в гендерных отношениях, особенно в русле гендерного паритета. Данная тенденция во многом объясняется освещением указанной проблематики в научной литературе и средствах массовой информации. Подчеркивается необходимость дальнейшего гендерного просвещения молодежи.

Vlasova Olga, Masur Ganna. Family as a problem of the gender policy of Ukraine

The article deals with the students' attitude to current problems of the family and the student's family in particular. It introduces the results of the questionnaire survey on the theme «Family of the future in the context of gender policy in Ukraine» which was held among the full-time students of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport. It claims that nowadays the prescriptive function of stereotypes still remains very strong and the consciousness of today's young people is influenced by stable patriarchal stereotypes. However, the researches state that along with the constancy of the main gender stereotypes the gender relations are changing especially in the sphere of gender equality. This tendency can be primarily explained as this issue has much mass media coverage and research literature attention. Thus, the article stresses on the necessity of further gender education of young people.

Ключові слова:

соціально-економічні трансформації, демографічна криза, гендерні стереотипи, сім'я, відповідальне батьківство, гендерна просвіта.

социально-экономические трансформации, демографический кризис, гендерные стереотипы, семья, ответственное отцовство, гендерное просвещение

social and economic transformations, demographic crisis, gender stereotypes, family, responsible fatherhood, gender education

Трансформаційні процеси в українському суспільстві, що активно почалися з «шокової терапії» у 1992 р. та були націлені на перехід до ринкової економіки, зумовили загострення соціальної ситуації у країні [2]. Останнє, як відзначають дослідники, спричинило надзвичайно негативний інтегральний наслідок – демографічну кризу, що характеризується деградацією кількісних і якісних показників населення. Вчені та громадські діячі одностайні у визнанні того факту, що соціально-економічні трансформації початку 90-х призвели до глибоких порушень демографічних відтворювальних процесів [1, с. 4].

Статистичні дані свідчать, що чисельність населення України неухильно скорочується: за роки незалежності населення нашої країни зменшилося на 6 378 500 осіб. Зростання рівня бідності населення й невпевненість у майбутньому є головними причинами відмирання традиції багатодітності в Україні. Основним типом сім'ї стала одностайна сім'я (72,3%), причому кількість батьків, які обмежуються народженням і вихованням всього однієї дитини, зростає з року в рік. Більше

того, в Україні скорочується кількість шлюбів – за 10 років (із 1991 р. до 2011 р. включно) кількість шлюбів зменшилася на 137 000. Дані по Дніпропетровській області свідчать про аналогічні тенденції: у 2012 р. зареєстровано на 6 054 шлюби менше, ніж у 2011 р., проте кількість шлюбів з іноземцями за аналогічний період зросла на 35 позицій. Одним із чинників, що зумовлює демографічну кризу і вказує на наявність трансформаційних процесів у сімейно-шлюбних відносинах, є вік людей, які беруть офіційний шлюб. Сьогодні найбільш прийнятним віком для одруження вважають 28–32 роки. Усе частіше сучасна молодь прагне здобути освіту, опанувати професію та зробити кар'єру ще до укладання шлюбу, а тому відкладає народження дитини до «кращих часів» [3].

Небезпека подібних процесів, на думку дослідників, криється в тому, що демографічний розвиток має інерційний характер, і негативні явища 90-х рр. минулого століття будуть виявлятися ще дуже довго. Незважаючи на те, що статистичні дані за 2011-2012 рр. свідчать про зростання кіль-

кості новонароджених (за перше півріччя 2012 р. в Україні народилося на 13 900 тис. дітей більше, ніж за аналогічний період 2011 р.), принципова оцінка динаміки населення не змінюється (порівняно з 2010 р. чисельність населення у 2011 р. скоротилася на 144 900 осіб). Крім того, в Україні, як і в інших розвинених країнах, все більше закріплюється «пострадянська» модель сім'ї, яка визначається в сучасній соціології як модель соціального лібералізму. Насамперед це стосується змін у становищі жінки, яка прагне мати стійкий економічний суверенітет. У сучасних умовах жінка не поспішає з вибором чоловіка, прагнучи передусім здобути кваліфікацію та опанувати професію, затребувані на ринку праці [4].

Усвідомлюючи, що у сфері підтримки сім'ї та материнства необхідні радикальні перетворення, український уряд за останні роки прийняв низку важливих законів і постанов, спрямованих на покращення соціально-економічного статусу материнства (Закон України «Про державну допомогу сім'ям із дітьми», Закон України «Про відпустки», Концепція Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 р. та ін.). Зважаючи на важливість зазначених проблем, одним із завдань наукової роботи Центру гендерних досліджень Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту є вивчення ставлення студентів цього вищого навчального закладу до актуальних проблем сім'ї загалом і студентської сім'ї зокрема.

Метою нашої статті є аналіз результатів анкетування студентів денного відділення різних факультетів Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту за темою «Сім'я майбутнього в контексті гендерної політики України». В анкетуванні взяли участь 100 юнаків і 100 дівчат.

Результати анкетування підтверджують, що традиційні «жіночі» цінності, визначені суспільством, – сім'я і діти, – все ще залишаються пріоритетними для сучасних дівчат. Більшість із них (66%) у найближчій перспективі планує створити сім'ю, тоді як переважна частина юнаків (78%) прагне зробити кар'єру. Представники «сильної» статі вважають, що чоловік обов'язково повинен мати улюблену роботу відповідно до покликання, кар'єру, де він зможе реалізувати свій потенціал. Вони твердять, що чоловіки, які не знайшли себе, часто мають нестерпний характер, страждають на депресії та неврози.

Дослідники відзначають, що сьогодні найістотнішою рисою змін у шлюбно-сімейних відносинах є плюралізація форм сімейного життя, різноманітність форм сімейних об'єднань і шлюбних стосунків [5]. Останнім часом спостерігається досить неоднозначне ставлення вчених та самої молоді до такої форми сімейних відносин як цивіль-

ний шлюб. Добре це чи погано, враховуючи нестабільність шлюбних стосунків і значну вірогідність розлучень? Результати анкетування засвідчили, що серед сучасної молоді найбажанішою формою організації шлюбних стосунків все ж таки залишається офіційно зареєстрований шлюб, якому віддали перевагу 85% респондентів (38% юнаків і 47% дівчат). Натомість 11% юнаків і 4% дівчат більше схильються до цивільного шлюбу. Це, на нашу думку, є свідченням того, що юнаки менше, ніж дівчата, готові до офіційних сімейних відносин і відповідального батьківства.

Зважаючи на демографічну кризу в Україні, одним із питань анкети було питання, скількох дітей планують мати молоді люди й чи планують мати взагалі. Відповіді показали, що 67% опитаних (21% юнаків і 46% дівчат) хочуть мати більше, ніж одну дитину, а 30% (26% і 4% відповідно) планують тільки одну дитину. Як переконаємося, плани юнаків і дівчат щодо кількості дітей дещо різняться: значний відсоток дівчат прагне мати більше, ніж одну дитину, тоді як юнаки здебільшого не готові до батьківської відповідальності. У наступному пункті анкети респондентам було запропоновано назвати три головні риси характеру майбутнього сімейного партнера. Зазначимо, що, відповідаючи на це питання, молодь продемонструвала ідентичність поглядів. І юнаки, і дівчата найчастіше вказували на такі риси характеру як вірність, доброта, чесність. Так, наприклад, юнаки бачать свою дружину вірною (39%), доброю (33%), чесною (24%), відповідальною (24%), розумною (20%), красивою (12%) та турботливою (10%). Дівчата бачать свого чоловіка чесним (36%), добрим (32%), вірним (30%), таким, що все розуміє (24%), відповідальним (18%), із почуттям гумору (10%), цілеспрямованим (8%) і люблячим (8%). Цікавим є той факт, що жодна дівчина не зауважила, що її майбутній чоловік має бути красивим і розумним, тоді як для чоловіків жіноча краса й розум мають певне значення.

Історично в кожному суспільстві склалися нормативні приписування та очікування «правильної» чоловічої та жіночої поведінки, іншими словами, сформувалися гендерні ролі. Традиційно з боку дружини передбачається народження й виховання дітей, створення домашнього затишку й ведення домашнього господарства. Від чоловіка вимагається матеріальне забезпечення та захист сім'ї, прийняття основних рішень, підтримка сімейної влади. Однак сьогодні ми все частіше стаємо свідками руйнування традиційних уявлень щодо ролей жінки та чоловіка не тільки в межах сім'ї, а й суспільства загалом. Усе більша кількість сучасних жінок прагне до самореалізації та фінансової незалежності. У руслі означеного ми запитали у респондентів, хто, на їх думку, пови-

нен виконувати хатню роботу. Більшість учасників анкетування – 57% (28% дівчат та 29% юнаків) визнає, що домашні обов'язки має виконувати той, у кого більше вільного часу, тоді як меншість – 37% опитаних (20% дівчат і 17% юнаків) вважає, що це є обов'язком дружини. Очевидно, що більшість юнаків уже не відводять своїй майбутній дружині роль домогосподарки й навіть готові брати на себе частину хатньої роботи.

Ми не можемо з певністю твердити, що сучасна молодь прагне до егалітарної сім'ї як одного з різновидів партнерської сім'ї, для якого характерна повна «взаємозаміна» ролей чоловіка й дружини, повна відсутність чіткої фіксації, закріпленості їх обов'язків [5], але відзначаємо, що завдяки змінам у стереотипному мисленні юнаки й дівчата готові до нової, нетрадиційної форми сімейних відносин. Наприклад, більшість дівчат (84%) прагне до паритетного становища подружжя і, обираючи майбутнього чоловіка, насамперед бажає, щоб він разом із дружиною виконував сімейні обов'язки й активно займався вихованням дітей. При цьому значно менша частина респонденток (16%) чекає від майбутнього чоловіка передусім не допомоги, а матеріального забезпечення. Стереотипне мислення передбачає, що в сім'ї головним є той, хто заробляє більше. Зазначимо, що 98% молоді, яка взяла участь в анкетуванні, не поділяє цю думку.

Люди, що створюють сім'ю, прагнуть задовольнити комплекс потреб – у любові, у дітях, у переживанні загальних радощів, у розумінні, спілкуванні тощо. Ми спитали молодь про її ставлення до нерівних шлюбів, де наявна істотна різниця у віці партнерів, різне соціальне становище та ін. Більшість респондентів (74%) виразила нейтральне ставлення до таких шлюбів, 16% – позитивне, а 10% опитаних ставляться до цього негативно.

Згадаємо ще раз про традиції, згідно з якими турбота про малюка лягала на плечі матері, а чоловікові відводилася роль годувальника сім'ї. Сьогодні, згідно із Законом «Про відпустки» № 504/96-ВР, брати відпустку по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку може не тільки мати, а й тато (або ж бабуся, дідусь, інший родич чи опікун). Сучасні інтернет-видання подають інформацію, що близько 2% усіх декретів в Україні оформлюють чоловіки. З цього приводу ми поцікавилися, як респонденти ставляться до декретної відпустки чоловіків. Відповіді розподілилися так: 64% (40% дівчат і 24% юнаків) обрали варіант «чому ні, в житті все трапляється», 29% (8% дівчат і 21% юнаків) висловили негативне ставлення й 7% (2% дівчат і 5% юнаків) дали позитивну відповідь.

Результати анкетування засвідчили, що 92% юнаків знайомі з поняттям «відповідальне

батьківство», головними ознаками якого, поряд із матеріальним забезпеченням сім'ї, є почуття відповідальності за дитину, зайнятість у процесі виховання та догляду за нею, фізична присутність і доступність, участь у прийнятті рішень. При цьому 94% юнаків готові присвячувати процесу виховання дитини та догляду за нею весь вільний час, 2% – одну годину на день, а 4% респондентів відповіли, що не готові зовсім приділяти час дитині, вважаючи, що це – жіноча справа. Разом із тим, 82% дівчат вважають, що чоловік не гірше, ніж жінка, може впоратися з дитиною, й готові довірити на певний час турботу про малюка майбутньому чоловікові; 4% дівчат вважають, що впораються самі, оскільки у чоловіка краще вийде заробляти гроші.

Статистичні дані свідчать, що кожна п'ята українська сім'я з дітьми (21,7%) є неповною. Ми запитали респондентів про їхнє ставлення до неповних сімей і отримали такі відповіді: більшість опитаних – 62% (36% дівчат і 26% юнаків) негативно ставляться до неповних сімей, 36% (14% дівчат та 22% юнаків) виявили нейтральне ставлення. Є випадки, коли дитину виховує батько без матері із принципових міркувань. До таких сімей негативно ставляться 74% респондентів (37% дівчат і 37% юнаків), 24% займають нейтральну позицію.

Таким чином, проведене дослідження продемонструвало, що прескриптивна функція стереотипів у нашому суспільстві все ще залишається дуже сильною. Свідомість сучасної молоді формується завдяки стійким патріархальним стереотипам, які мають пріоритетний, але здебільшого негативний вплив на всі сфери людської діяльності, зокрема й на сімейні відносини. У руслі головного гендерного стереотипу для юнаків усе ж таки головною залишається кар'єра, тоді як дівчата мріють про створення сім'ї. Стійкість ще одного гендерного стереотипу, який сформував образ жінки – господині, «берегині», матері, – проявилася у відповідях респондентів щодо кількості їх майбутніх дітей. Якщо дівчата бажають мати щонайменше двох дітей, то юнаки планують обмежитися народженням однієї дитини.

Однак, незважаючи на сталість головних стереотипів, слід зазначити, що за останні 50 років сталися зміни в гендерних відносинах, які пов'язані з впливом гендерних досліджень і феміністської філософії, з гендерною політикою демократичних західних держав, із процесами демократизації та гуманізації суспільства, а також із гендерною просвітою суспільства. Згідно з результатами дослідження, змінилися стереотипи у руслі гендерного паритету. Більшість сучасних юнаків не бояться вийти за межі усталеного й готові взяти на себе виконання нетрадиційної ролі в сім'ї, наприклад, займатися хатньою роботою,

приділяти дитині весь вільний час і навіть піти в декретну відпустку. Сьогодні молодь уже не вважає головним у сім'ї того, хто більше заробляє. Більше того, всупереч поширеному стереотипові, що сучасні дівчата вбачають у своєму чоловікові насамперед джерело матеріального добробуту, виявилось, що значна частина молодих жінок здебільшого чекає від чоловіка спільного виконання

сімейних і батьківських обов'язків, ніж вимагає матеріального забезпечення.

Отже, залишаючи за кожним право вибору своєї майбутньої гендерної ролі, ми все ж таки визнаємо актуальність, важливість і необхідність гендерної просвіти молоді на шляху до паритетної демократії в суспільстві загалом та в сімейних відносинах зокрема.

Список використаних джерел

1. Гендерные стереотипы в меняющемся обществе. Опыт комплексного социального исследования / Мезенцева Е. Б. и др.; под общей ред. Н. М. Римашевской. — М.: Наука, 2009. — 273 с.
2. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки (колективна монографія) / Лібанова Е. М., Макарова О. В., Курило І. О. та ін.; за ред. Е. М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2012. — 320 с.
3. Материалы пресс-конференции «Статистика браков в Днепропетровской области. Браки с иностранцами» [Электронный ресурс]. — Режим доступа к ресурсу: <http://most-dnpr.info/press-centre/archives/83156.htm> (27.05.13).
4. Пшинько А. Н. Познание и рациональность в культуре постмодерна: монография / А. Н. Пшинько, Т. И. Власова. — Днепропетровск: Изд-во «Маковецкий», 2012. — 152 с.
5. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку / Лібанова Е. М., Аксьонова С. Ю. та ін. — К.: ТОВ «Основа-Принт», 2009. — 248 с.
6. Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні / Лібанова Е. М., Курило І. О., Слюсар Л. І., Стешенко В. С. та ін. — К.: АДЕФ-Україна, 2008. — 256 с.

Відомості про авторів:

Власова Ольга Петрівна

Olga.Vlasova@rambler.ru

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, вул. Ак. Лазаряна, 2, м. Дніпропетровськ, 49100, Україна

Масур Ганна Сергіївна

amasur@inbox.ru

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, вул. Ак. Лазаряна, 2, м. Дніпропетровськ, 49100, Україна

doi:10.7905/vers.v0i2.577

Надійшла до редакції: 14.03.2013 р.

Прийнята до друку: 15.04.2013 р.

References

1. Mezentseva, E. B. Et al. (2009). *Gender stereotypes in the changing society. The experience of the complex social research*. Moscow: Science [in Russian]
2. Libanova E. M., Makarova O. V., Kurylo I. O. (2012). *Human development in Ukraine: social and demographic factors of modernization of the national economy*. Kiev: M.V. Ptucha institute of the demography and social research NAN Ukraina.
3. *The work materials of the press-conference Marriage statistics in Dnepropetrovskay region. Marriages with foreigners*. (2013). Retrieved from: <http://most-dnpr.info/press-centre/archives/83156.htm>. [in Russian]
4. Pshynko A. N., Vlasova, T. Y. (2012). *Perseption and rationality in the culture of post-modernism*. Dnipropetrovsk: Makovetskyi Press. [in Russian]
5. Libanova, E. M., & Aks'onova, S. Yu. (2009). *Family and family relations in Ukraine: contemporary state and the tendencies of development*. Kiev: TOV Osнова-Prynt. [in Ukrainian]
6. Libanova, E. M., Kurylo, I. O., Slyusar, L. I., & Steshenko, V. S. (2008). *Marriage, family and genital orientations in Ukraine*. Kiev: ADEF-Ukraine. [in Ukrainian]